

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 06.05.2021
Kabul Tarihi: 30.05.2021
Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2021, 1(1): 57-79

Research Article
Received Date : 06.05.2021
Accepted Date: 30.05.2021
DOI Number: 10.29228/yazitdergisi.51291

BİR ANMA RİTÜELİ: ANZAK ŞAFAK AYINI

A Memorial Ritual: ANZAC Dawn Ritual

Yasemin BİRTANE*

ÖZ

Dünya tarihinde milletleri gururlandıran, mutlu eden bazen de duygulandıran ulusal öneme sahip günler vardır. Ulusal tarihlerindeki önemli olayları toplumsal hafızada muhafaza edebilmek, milli kimliklerini ve aidiyet duygularını güçlendirmek amacıyla milletler bazı davranışları ritüellere dönüştürürler. Avustralya ve Yeni Zelandalıların Gelibolu Yarımadası'nda düzenlemiş olduğu Şafak Ayini de bu ritüellerden biridir. Her yıl 25 Nisan'da Avustralya ve Yeni Zelanda'dan çok sayıda ziyaretçinin katıldığı bu törenin organizasyonu, Avustralya ile Yeni Zelanda devletleri tarafından dönüşümlü olarak üstlenilmektedir. Binlerce kilometre uzaktan birçok insan; kaybettikleri insanların anmak ve Şafak Ayinine katılmak amacıyla Türkiye'ye gelmekte ve Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı sınırları içerisindeki Anzak Koyu'nda sabahın ilk ışıklarına kadar Çanakkale Muharebelerinde hayatını kaybedenleri anmaktadırlar. Bu anma ritüelleri, birbirini tanımayan birçok insan arasında güçlü bir kimlik algısı oluşturmada, ülkelerine olan aidiyet duygusunu geliştirmekte ve tarih bilincini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Tarihi Alan'da, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar tarafından icra edilen Şafak Ayininin sahada yapılan gözlemler doğrultusunda icra süreçleri ve işlevleri ile ilgili tespitlere odaklanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ritüel, Şafak Ayini, Anzak Günü, Gelibolu, Anzaklar

ABSTRACT

There are some days that has national importance, in the history of the world, make nations proud, happy and sometimes emotional. They turn some behaviors into rituals in order to preserve important events in their national history in the social memory and to strengthen their national identity and sense of belonging. "Dawn Ritual" organized by the Australians and New Zealanders in Gallipoli Peninsula is one of these rituals. This ceremony, attended by a large number of visitors from Australia and New Zealand on April 25 every year, is undertaken alternately by the Australian and New Zealand government. Many people from thousands miles away come to Turkey, in order to commemorate their lost and participate to the "Dawn Ritual" and commemorate those who lost their lives in the Battle of Çanakkale until the first light of the morning at midnight in Anzac Bay, Gallipoli Peninsula. These commemoration rituals create a strong sense of identity among many people who do not know each other, develop a sense of belonging to their country and create an awareness of history. This study focuses on the determinations regarding the

* Uzman. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Çanakkale/Türkiye. E-posta: ysmnbrtn@gmail.com ORCID: 0000-0002-0655-3605

performing processes and functions of the “Dawn Service” performed by Australians and New Zealanders in the Historic Site in line with the observations made in the field.

Keywords: Ritual, Dawn Ritual, Anzac Day, Gallipoli, ANZACs

Giriş

Dünya tarihinde milletleri gururlandıran, mutlu eden bazen de duygulandıran ulusal öneme sahip günler vardır. Tarihten gelen hatıralar, toplumların milli ve manevi duygularını ayakta tuttıkları gibi millet olma, birleştirme bilincini de meydana getirmektedir. Özellikle de ritüeller vasıtasıyla tarihte yaşanmış anlar tekrar edilerek bunların toplumsal hafızada kalıcılığı sağlanmaktadır. Lavenda ve Schultz’a göre “ritüel, günlük hayatın toplumsal rutinlerinden ayrı tutulan, toplum tarafından ritüel olarak kabul edilen ve mitin içinde bulunan fikirlerle yakından bağlantılı sembolik aktivitelerin birbiri ardına gerçekleşmesinden oluşur. Ritüellere gücünü veren şey, katılımcıların ritüel için yetkinin devlet, toplum, Tanrı, atalar veya gelenek gibi kurumların dışından geldiğini iddia etmeleridir” (2019: 100-101). Özbudun’a göre (2010: 40) ise ritüel, “İnsanların belirli bir sonuca ulaşmak amacıyla iletişime girmeye çabaladığı kutsal varlık ya da güçlerin etkin kuvveti inancı üzerine temellenen simgesel açıdan yüklü, sözsözsel, davranışsal ya da duyuşsal düzlemdeki tekrarlayıcı ve kodlanmış, çoğunlukla da gösterişli edim ve davranışlar bütünü” olarak tanımlanmaktadır.

Toplumların kendi içlerinde meydana getirdikleri ve devam ettirdikleri ritüeller geçmişle olan güçlü bağın sürdürülebilirliğine önemli ölçüde hizmet etmekte ve amacı ne olursa olsun toplum hayatında önemli bir yer işgal etmektedirler. Bunlardan bazıları tören, şenlik ve kutlama havasında bazıları ise duyguların yoğun olduğu mistik ve/veya ruhani bir atmosferde gerçekleştirilir. Bütün bunlar toplumların milli ve manevi ihtiyaçlarından beslenerek şekillenmekte, toplum hayatına anlam katmakta ve geçmişte yaşanan olayları kültürel belleğe yerleştirmektedirler.

Milletler, ulusal tarihlerindeki önemli olayları toplumsal hafızada muhafaza edebilmek ve milli kimlikleri ve aidiyet duygularını güçlendirmek amacıyla bazı davranışları ritüellere dönüştürürler. Bu ritüeller milli kimliğin ve aidiyet duygusunun güçlenerek nesiller arası aktarımına katkı sağlar. Öte yandan tekrar eden ve tarihsel bir zemini olan her davranış ritüel değildir. Bu nedenle ritüelin toplum içerisinde karşılığını bulmak gerekmektedir. Tarihten öğrendiklerimizi unutmamak, hatırlamak ve milli kimliğimizi muhafaza etmek için belli bir davranışa dönüştürmek gerekmektedir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak ritüelleri, her toplumda farklı işlevlerle karşımıza çıkan, insanları birbirine yaklaştıran, belli bir amaç etrafında teşekkül eden, gücünü inançlardan alan, kültürlere özgü geleneklerin ve milli unsurların harmanlandığı davranış tekrarları olarak tanımlayabiliriz. Ritüeller sırasında

geçmişle bağlantılı olarak gerçekleştirilen her davranışın gelecek üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Çünkü olayların geçmişteki varlığı ritüeller vasıtasıyla geleceğe taşınmakta, canlandırmalar ve olayların tekrarı vasıtasıyla yaşandığı zamana atıfta bulunmaktadır. Bu sayede ritüeller; hatırlama, hatırlatma, kalıcılığı sağlama gibi işlevler üstlenirler. İçeriği ve konusu her ne olursa olsun ritüellerin toplumsal düzende önemli bir yeri, toplumun işleyişindeki yerine göre farklı boyutları vardır.

Bütün toplumlarda ritüellere rastlanmaktadır. Bu nedenle yaşadığımız toplumda ya da diğer toplumlarda karşımıza farklı türlerde ritüeller çıkmaktadır. Resmi ve özel alanı temsil eden birçok ritüelle karşılaşmakta; resmi içerikliler yani dinle ilgisini yitirmiş olanlar daha çok tören olarak anılmaktadır. Ancak dinden de resmiyetten de bağımsız olmayan; ikisinin iç içe olduğu ritüellere de rastlamaktayız. Özellikle Çanakkale Muharebelerinin gerçekleştiği Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'nda¹ düzenlenen yerli ve yabancı birçok tören bu özelliği göstermektedir. Çünkü Tarihi Alan'da icra edilen ve tören olarak adlandırılan bütün ritüellerin içinde her milletin inançları doğrultusunda küçük de olsa din adamları tarafından gerçekleştirilen "dua" bölümlerine rastlanmaktadır. Çanakkale Kara Muharebelerinin yıl dönümünde Avustralya ve Yeni Zelandalıların Anzak Gününde düzenlediği Şafak Ayini de Türklerin törenlerin de olduğu gibi hem resmi hem de dini ritüel özelliği göstermektedir.

"Eski gibi görünen ya da eski olma iddiasındaki 'gelenekler'in kökenleri sıklıkla oldukça yakın geçmişe dayandığı gibi, bazen bu geleneklerin icat edilmiş oldukları da açık bir gerçektir. İcat edilmiş gelenek' terimi geniş kapsamda ama belirsiz olmayan bir anlamda kullanılmıştır. Bu terim gerçekten icat edilmiş, inşa edilmiş ve formel düzlemde kurumsallaşmış gelenekleri olduğu kadar, kolayca izi sürülemeyecek bir şekilde kısa ve belirlenebilir bir zaman diliminde -belki de birkaç yılda- ortaya çıkmış olan ve büyük bir hızla yerleşmiş 'gelenekleri' de kapsamaktadır" (Hobsbawm, 2016: 1-2). Geçmişte olduğu gibi yakın tarihimizde de icat edilmiş hem resmi hem de özel nitelik taşıyan birçok ritüel bulunmaktadır. Özellikle Çanakkale Muharebeleri sonrasında ortaya çıkan ve farklı milletler tarafından Tarihi Alan'da düzenlenen Şafak Ayini zaman içinde kabul görerek geleceğe dönüşmüş ve her yıl düzenli olarak tekrar edilmeye başlanmıştır. Toplumla-

¹ 26.05.1973 tarihli ve 7/6477 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Milli Park olarak ilan edilen alanın 28.06.2014 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 6546 Sayılı Kanun'la "Milli Park" vasfı kaldırılmış ve Tarihi Alan olarak belirlenmiştir. Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları'nın meydana geldiği "Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı"; alanın tarihi, kültürel ve manevi değerleri ile doğal dokusunun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kurulmuştur. 33 bin hektarlık Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı sınırları içerisinde 44 Türk şehitliği, 20 Türk anıt ve kitabesi, 34 yabancı mezarlık ve anıtı, 4 kale ve 8 tabya bulunmaktadır.

rın geçmişte yaşadığı ve deneyimlediğı siyasi ve tarihi olaylar, dönemler önemli bir yere sahip olup aynı zamanda milli kimliğın oluşumunda belirleyicidir. Savaşlarda verilen mùcadeleler, gösterilen kahramanlıklar, yaşanan sevinç ve kederler toplumsal hafızada yer edinmiştir.

Bu anlamda Çanakkale Muharebelerinde yaşananlar da uluslararası boyutta etkili olmuş ve zaman içinde milli ve manevi ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenecek milli kimliğın oluşumuna katkı sağlamıştır (Birtane, 2021: 1). Aynı zamanda Çanakkale Muharebeleri sonrasında hem ulusal hem de uluslararası boyutta, kùltürel açıdan özgün değer taşıyan, kùltürler arasında aktarılan, yayılan ve tekrar edilen yeni folklorik unsurlar ortaya çıkmıştır. Örneğın Türk askerlerinin önemli bir erzakı olan peksimet²; Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlerinin erzakı ise Anzak bisküvisidir.³ Savaş anlatılarından edindiğimiz bilgilere göre bu yiyecekleri siperden sipere birbirlerine atarak paylaştıkları söylenmektedir. Peksimet ve bisküvi, savaş sonrasında hayatını kaybedenleri anmanın zamanla bir başka sembolü haline gelmiştir. Özellikle Anzak Gününde geçmişle gelecek arasında bir bağ kurmak amacıyla pişirilmektedir. Ayrıca şafak Ayininde Anzak askerlerinin Gelibolu'ya çıkarma yapmadan önce yedikleri son öğünü sembolize eden ve kahvenin yanında içkinin sunulduğu "top ateşi kahvaltısı" bulunmaktadır (URL-19).

Ulusal tarihsel olaylara dair anlatılar halkların geçmişe ve geleceğe dair paylaşılan anılarını, geleneklerini ve umutlarını oluşturur. Bunlar anıları ve kolektif kùltürel kimlikleri paylaşan ulusun tanımlayıcı parçalarıdır (Suda, 2017: 32).

25 Nisan 1915 tarihinde gerçekleşen ve iki tùmenden meydana geldiğı belirtilen "ANZAC"⁴ ismiyle anılan General Birdwood komutasındaki Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusunun⁵; dũnya tarihinde dengeleri değiştiren Arıburnu çıkarmasını kısaca özetlemek gerekirse 25 Nisan sabahı saat 04.30'da Anzak askerlerini taşıyan filikalar sahile yanaşmış (Fotoğraf-12) ve çıkarma harekâtı başlamıştır. İlk ıkarmada (Fotoğraf-13), karaya çıkarılan asker sayısı 1.500 kişidir. Haintepe'de bulunan Türk takımı (80 asker) tarafından ateř altına alınmışlardır. Sonrasında hava aydınlanır aydınlanmaz çıkarmayı destekleyen savaş gemilerinden karadaki Türk askerlerinin üzerine mermi yağmaya başlamıştır. Toplamda

² Peksimet: Yulaf, arpa, buğday unları ile ekşi maya, tuz ve suyun katılmasıyla yapılmaktadır.

³ Anzak Bisküvisi (Anzac Biscuit): Yulaf, arpa, buğday unları ile hindistan cevizi, şeker, tereyağı, kabartma tozu ve suyun katılmasıyla yapılmaktadır.

⁴ANZAC (İng. ANZAC): anakkale Muharebelerinde, anavatanları saydıkları İngiltere'ye destek vermek amacıyla oluşturulan birliğe verilen isimdir. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu anlamına gelen "Australian and New Zealand Army Corps" kelimelerinin baş harflerinden meydana gelmiş kısaltmadır. Türkçede Anzak olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle yazımızın devamında "Anzak" şekliyle kullanılacaktır.

⁵ ANZAK Kolordusu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Robertson, 1990).

karaya çıkarılan Anzak askeri sayısı 15 bin civarındadır. 25-26 Nisan gecesini Arıburnu Cephesi'nde muharebeye giren 6.500 Türk askeri, büyük bir cesaretle Anzaklara taarruz ederek geri püskürtmüş ve bu muharebelerde 2500 kayıp vermiştir. Karaya çıkan 15 bin kişilik Anzak kuvvetinin kaybı da 2 bin kişi olmuştur. 27. ve 57. Alaylar, 25 Nisan günü yaptıkları taarruzlarla Anzakları sarsmış, sahile kadar sürmüştür. Uzun süre göğüs göğse verilen mücadelede her iki taraf da büyük kayıplar⁶ verilmiştir. Bu çıkarma 8,5 ay süren Çanakkale Kara Muharebeleri'nin başlangıcı olmuş; Türk komutanlarının ve askerlerinin üstün başarısı karşısında Çanakkale'de muvaffak olamayacaklarını kabul eden İtilaf devletlerinin 9 Ocak 1916 tarihinde Gelibolu Yarımadası'nı tahliye etmeleriyle Çanakkale Muharebeleri sona ermiştir (Albayrak ve Engin, 2016: 71-211).

Anzaklar 1915'te Çanakkale'de, anavatan saydıkları İngiltere adına savaşmışlardır. Çıkarma yaptıkları bölge ise günümüzde tam olarak Kabatepe ile Arıburnu arasında kalan ve savaş sonrasında Anzak Koyu⁷ adını alan bölgedir.

Muharebeler sonrasında, Gelibolu Yarımadası'nda yaşadıkları savaş Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar için farklı bir boyut kazanmış, ulusal tarihlerinde milli bir uyanış olmuştur. Bu nedenle bugün sahip oldukları değerleri kazanmalarına vesile olan atalarının anısını yaşatmak amacıyla düzenledikleri etkinlikler büyük bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle "Anzak Günü ve Şafak Ayini" aynı amaç uğruna bir araya gelerek yas tuttukları, aynı zamanda da sevindikleri bir gündür. Çünkü törenlerin, onları gerçekleştirenlerin yaşamlarına değer verme ve anlam kazandırma güçleri vardır. Tüm törenler yinelenir ve yineleme, kendiliğinden, geçmişin kesintisiz sürdüğünü düşündürür (Aça ve Yolcu, 2016: 317). Avustralyalı ve Yeni Zelandalılar ürettikleri şafak ayini aracılığıyla savaşı ve sa-

⁶ "Çanakkale Muharebelerine 8,5 ay boyunca her iki taraftan 500'er bin asker katılmıştı. Türk ordusunun Çanakkale Muharebelerindeki zayıtı Osmanlı Genelkurmayı'nın resmi rakamlarına göre; şehit 55.177, yaralı 100.177, kayıp 10.067, hastalıktan ölen 21.498, hastalıktan dolayı hava değişimi alan 64.440 de buna dâhil edilirse 251.359'dur. Yaralanıp veya hastalanıp cephe gerisindeki hastanelere gönderilen askerlerden tedavi edilirken vefat edenler de dâhil edildiğinde Türk ordusunun şehit sayısı 101 bini bulmaktadır. Çanakkale Savaşı'na katılan Müttefik askerlerinden İngilizlerin zayıtı yaklaşık 30 bin ölü, 80 bine yakın yaralı; Fransız zayıtı ise yaklaşık olarak 14.500 ölü, 17 bin yaralıdır. Anzakların zayıtına bakıldığında; Avustralyalılar yaklaşık 9 bin ölü, 20 bin yaralı; Yeni Zelandalılar ise yaklaşık 3 bin ölü, 5 bine yakın yaralı vermişlerdir" (Albayrak ve Engin, 2016: 206). Avustralya Savunma Bakanı Joel Fitzgibbon'un 2008 yılında verdiği (AA) röportajında ise 16 bin civarı Anzak askeri karaya çıkmış; 8 bin 709 Avustralyalı ve 2 bin 721 Yeni Zelandalı asker yaralanmış ve/veya hayatını kaybetmiştir, bk. (URL-23)

⁷ Gelibolu Yarımadası'nda Arıburnu sahilinde bulunan Anzak Koyu, Çanakkale Savaşı'nda Anzakların burada çıkarma yapmalarından ismini alır. 600 metre uzunluğundaki koy, Anzak ismini resmi olarak 25 Nisan 1985'teki Anzak Günü'nde almıştır (ÇATAB, 2017: 231)

yaşta hayatını kaybedenleri anlamlandırmaya çalışmışlar; milli birlik ve beraberlik anlayışlarını bu önemli gün üzerinden temellendirmişlerdir.

Çanakkale Muharebeleri, Avusturalyalılar ve Yeni Zelandalıların “bugün hala geçerli olan cesaret, dayanıklılık ve (erkek) dayanışması ülküsü”nden⁸ hareketle “Anzak ruhu” kavramını oluşturmuş ve 1920 yılında Anzak Günü resmî olarak kabul edilmiştir. 1927⁹ yılında ise Avustralya’da bulunan Sidney anıt mezarında, Anzak birliklerinin Arıburnu çıkarmasını yaptıkları zaman dilimi olan şafak vakitini hatırlatmak amacıyla Şafak Ayini törenleri düzenlenmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda “Anzak Günü ve Şafak Ayini’ne olan ilgi ülke genelinde artmıştır. İlk zamanlarda sadece Gelibolu’da hayatını kaybeden Anzak askerlerini anmak için başlayan Anzak Günü etkinlikleri, II. Dünya Savaşı’ndan sonra daha kapsamlı hale getirilerek savaşlarda hayatını kaybeden bütün askerler için ulusal bir anma gününe dönmüştür. 1990 yılından sonra ise her yıl 25 Nisan tarihinde Gelibolu Yarımadası ziyaretleri başlamıştır. Böylece savaş sonrasında yeni bir ritüel icat edilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Her iki ülke için de Anzak Günü ve Şafak Ayininin önemli bir tarih olmasına karşın Yeni Zelanda halkı için yeri çok daha ayırdır. Çünkü 25 Nisan çıkarma harekâtı Yeni Zelandalıların tarih sahnesine çıktıkları, ulusal kimliklerini kazandıkları ilk büyük olay olarak değerlendirilmektedir¹⁰ Türkiye’deki; vatan, millet, bayrak sevgisi, toprak bütünlüğünün önemi, istiklal ve istikbal gibi birçok milli, dini ve manevi değerlerimizin birleşiminden oluşan “Çanakkale ruhu” kavramı, onlarda da “Anzak ruhu” olarak yansımaları bulmakta, bu nedenle düzenlenen bu etkinlik aynı zamanda ruhani bir tören niteliği de taşımaktadır.

Avustralyalılar da ise Anzak Günü’nün daha çok askerî geçit törenleri yapıldıktan sonra kutlama havasında geçmekte olduğunu belirten Dominic PG Sheridan, aynı zamanda yas tuttıkları ve sevindikleri bir gün¹¹ olduğunu çünkü şu anda sahip oldukları özgürlük ve hakları verenlerin anısını yaşamak için, hatırlamak için bir araya geldikleri önemli bir gün (Sheridan, 2019: 5) olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışma, toplumların milli ve manevi duygularını harekete geçiren ve onları bir arada tutan Şafak Ayini ritüelinin önemi ve işlevi; 2017 tarihinde icra ortamının bizzat aktif katılımı gözlemlenmesi yoluyla ve geçmişe dönük olarak neler yapıldığı çeşitli kaynaklardan literatür taraması yapılarak derlenmiş, ritüe-

⁸ Ankara Avrasya İncelemeleri Merkezi analisti Teoman Ertuğrul Tulun’un Anzak Günü’nün kabul edilmesiyle ilgili yayınlanan metin çevirisinden alınmıştır. Bk. (URL-13).

⁹ Bk. (URL-19).

¹⁰ Bk. (Ferrall ve Ricketts, 2014).

¹¹ Bk. Dominic PG Sheridan’ın orijinal metninin tamamı için bk. (URL-29).

lin toplumsal etkisi, hangi amaçla yapıldığı ele alınmış ve icra ortamında yapılan gözlemlere ve bulgulara yer verilmiştir.

Şafak Ayini ve Anzak Gününün İcra Süreci

Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin “kimi macera, kimi tehdit edilerek, kimi ise yeni yerler görmek hayaliyle” (Sezen ve Sezgin, 2008: 9) ve tam olarak gerçeklerden habersiz olarak geldikleri Gelibolu’dan büyük bir hüsrarla dönmüşlerdir. Ancak Çanakkale Muharebelerinde görev bilinciyle gösterdikleri cesaret; onlara “Anzak ruhu”nu kazandırmış, milli kimliklerinin oluşmasına ve uluslararası boyutta tanınmalarına vesile olmuştur. Gelibolu’da yaşananlar, ulusal tarihlerinde unutulmaz bir sayfa açmıştır. Bunun yanı sıra Anzak Günü ve Şafak Ayini törenlerinde Türkiye’de yapılan protokol konuşmalarında özellikle vurgulanan husus; “savaşı övmedikleri, ancak savaşlarda fedakârlık yapmış kadın ve erkeklerle saygı göstermek”¹² amacıyla Gelibolu’da bulduklarını vurgulamaktadırlar.

Her yıl 25 Nisan’da Avustralya ve Yeni Zelanda’dan çok sayıda ziyaretçinin katıldığı bu törenin organizasyonu, Avustralya ile Yeni Zelanda devleti tarafından dönüşümlü olarak üstlenilmektedir. Binlerce kilometre uzaktan birçok insan; kaybettikleri insanlarını anmak ve Şafak Ayinine katılmak amacıyla Türkiye’ye gelmekte ve gece yarısı Çanakkale kent merkezinden Gelibolu Yarımadası’na geçerek Anzak Koyu’nda sabahın ilk ışıklarına kadar Çanakkale Muharebelerinde hayatını kaybedenleri anmaktadırlar. Burada asıl olan Tarihi Alan’a gelen bu yabancı ziyaretçilerin sayıca azlığı ya da çokluğu değil; potansiyel olarak çok anlamlı bir ziyaretçi topluluğu olmasıdır. Çünkü Gelibolu’ya gelenler geçmişlerine gitmek, kendi öz kimliklerini tanımak, geçmişle bağ kurmak ve millet olmalarına vesile olan insanlarını anmak, onların bir parçası olmak amacıyla buraya gelmektedirler.

Avustralyalı ve Yeni Zelandalı temsilcilerin yakalarında, İngilizcede “corn poppy, common poppy, Flanders poppy ve/veya poppy appeal” olarak isimlendirilen kırmızı bir gelincik rozeti (Fotoğraf-9) bulunmaktadır. Bu kırmızı gelincik rozeti, John McCrae’nin savaşta hayatını kaybedenleri anlattığı “In Flanders Fields”¹³ adlı şiirinde anlattıklarından esinlenilerek meydana gelmiştir. “Flanders Tarlalarında Gelincikler” adlı şiirin Türkçesi şu şekildedir:

Flanders tarlalarında gelincikler uçuyor
Haçlar arasında, sıra sıra,
Yerimizi işaretleyen ve gökyüzünde
Tarla kuşları hala cesurca şarkı söylüyor, uçuyor

¹² 2014 yılında Yeni Zelanda Genel Valisi Jerry Mateparae’nin tören konuşma metninden alınmıştır.

¹³ Kırmızı gelincik rozeti ile ilgili bilgiler Richard Moore’un yazmış olduğu bloktan derlenmiştir. Bk. (URL-14).

Aşağıdaki silahların arasında çok az şey duyuldu.

Biz ölüleriz. Kısa günler önce
Yaşadık, şafağı hissettik, gün batımını gördük
Sevildik ve sevildik ve şimdi yalan söylüyoruz
Flanders tarlalarında.

Düşmanla kavgamızı ele alalım:
Başarısız ellerden sana atıyoruz
Meşale; yüksek tutmak için senin ol.
Bize inancını kırarsan kim ölür
Gelincikler büyümesine rağmen uyumayacağız
Flanders tarlalarında (URL-17).

McCrae'nin bu şiiri yazmasına sebep olarak gösterilen birçok efsane ve inanış bulunmaktadır; ancak en çok öne çıkan inanış yakın bir arkadaşının savaşta ölmesi ve "basit bir tahta haçla derme çatma bir mezara" (URL-18) gömüldükten sonra üzerinde gelinciklerin açması olayıdır. Aynı zamanda savaşan askerlere ve geride kalan ailelerine yardım için düzenlenen kampanyalarda gelincik rozetleri vb. ürünler yapılarak kendi ülkelerinde satılmakta, gazilere ve ölen askerlerin ailelerine destek olunmaktadır.

Bu gelincik rozetinin kıyafet üzerinde nereye takılacağı konusunda herhangi bir kural bulunmamıştır. Ancak insanoğlunun sevdiklerini, özlediklerini ya da anmak istediklerini kalbinin üstünde taşıma duygusunun bilinçte var olması varsayımından yola çıkarsak törenlerde takan kişilerin ya da fotoğrafların gözlemlenmesi sonucu çoğunlukla bu rozetlerin kalbe yakın olduğu için sol yakalarına taktıkları tespit edilmiştir.

Ziyaretçilerin giydikleri kıyafetlerin arkasında ise İngilizce'de olur da unutsak, unutsak kalbimiz kurusun, unutmuyoruz, unutmayalım gibi anlamlara gelen "Lest we Forget"¹⁴ yazısı bulunmaktadır. Bu slogan genellikle I. ve II. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden insanların anmak için kullanılmaktadırlar. Aynı zamanda ziyaretçiler, gece yarısından sabahın ilk ışıklarına kadar tören alanında yerde oturdukları için soğuktan korunmak için uyku tulumları ve battaniye (Fotoğraf-3) kullanılmaktadırlar. "Anzak askerlerinin bugün 'Anzak Koyu' olarak bilinen Arıburnu'na yaptıkları askeri çıkarma, bu ayinde birebir canlandırma yapılmadan, izleyicinin o anı kendi zihninde canlandırmasına olanak tanıyacak şekilde kurgulanmıştır" (Erbaş Gürler vd., 2016: 76).

¹⁴ Avustralyalıların ve Yeni Zelandalıların I. ve II Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden insanların anmak için yaptıkları törenlerde söyledikleri slogan, söz.

Bu kurgu, daha çok somut ve görsel etkinlik yerine atalarının ruhuyla bütünleşme, varlıklarını hissetme şeklinde bir kurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sabahın ilk saatlerine kadar süren ayinde havanın serin olmasından dolayı katılımcılar uyku tulumları ve battaniyeler içinde çimlerin üzerinde oturmaktadırlar. Burada özellikle mekânla kurulan bağa dikkat çekmek gerekir. Çünkü bu tarzda “törensel mekân”lar, bireylerin belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi ve etkinliğin kurgusunu yaşaması açısından önemli rol oynar.

Ayinde mekânın savaş coğrafyasını içine alan bu anma kurgusundan faydalanılarak anma biçimi şekillendirilmekte ve (dalga ve kuş sesleri gibi) doğanın kendi sesleri anma mekânına şafak saatinde yansıtılarak izleyicileri derin bir iç yolculuğa çıkartan zengin bir deneyim platformu sunulmaktadır. Böylelikle geçmişle öznel imgelemler üzerinden ilişki kurulmakta ve geçmiş ile şimdi arasındaki bağ, deneyim üzerinden şekillenerek yönlendirilmemiş bir kolektif hafıza üzerinden geleceğe aktarılmaktadır (Erbaş Gürler vd., 2016: 77).

Bu açıdan değerlendirildiğinde buldukları bölgede ataları savaşmış ve kanları bu topraklara dökülmüştür. Dolayısıyla sandalye yerine yere oturmaları ve mekânla temasları atalarıyla kurdukları bağ açısından son derece önemlidir. Ayindeki bir diğer sembolik unsur ise zamandır.

Şafağın karanlığıyla başlayan ayin, günün doğmasıyla beraber acının ve dehşetin nasıl yaşandığını seyircinin tahayyül etmesine olanak tanımaktadır. Gün ışığına kadar gecenin karanlığını ve soğuşunu paylaşan izleyici, bu esnada sadece denizin aydınlatıldığı ve dalga seslerinin kuşattığı karanlık bir peyzajda seyre dalar ve zihinsel bir yolculuğa davet edilir. Bu şekilde, askerlerin çıkarma sürecinde yaşadığı korkular ve sonrasında yaşayacakları dehşet ve acı vurgulanmaktadır (Erbaş Gürler vd., 2016: 77).

Ayinin başlaması ve bitişi arasında karanlıktan aydınlığa çıkış seremonisi de son derece anlamlıdır. Bir anlamda savaşın dehşet dolu anlarından kurtulup aydınlığa çıkış söz konusudur. Anzak askerinin ruhları karanlık, sisli, gri bulutların içinden çıkarak şafağın kızılığının ardından doğan güneşle beraber aydınlığa kavuşmakta ve özgürleşmektedirler. Aynı zamanda burada karanlık savaş; aydınlık ise barışı sembolize ediyor olarak da değerlendirilebilir. Törenin başlama saati, Anzak Koyu’na yapılan çıkarmanın sabaha karşı olmasına da vurgu yapmaktadır. Elbette çıkarmanın yapıldığı 25 Nisan 1915 tarihindeki gerçeklik incelendiğinde coğrafi olarak Anzak Koyu’nda güneşin doğuşu askerlerin görüş açısını etkileyeceği için erken saatlerde çıkarma yapılması planlanmıştır. Çünkü güneş, çıkarma yaptıkları bölgede bulunan dik yamaçlardan ve yarlardan doğmaktadır.

Şafak Ayinine Yeni Zelanda Genel Valisi, Avustralya Gazi İşleri Bakanı, İngiltere'nin Avrupa ve Amerika'dan Sorumlu Bakanı, Avustralya İçişleri Bakanı, Avustralya Genel Kurmay Başkanı, büyükelçiler, Fransa Savunma Ataşesi, Avustralya ve Yeni Zelandalı askerler ile Anzak torunlar; Türkiye temsilcileri ise Kültür ve Turizm Bakanı, Çanakkale Valisi, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanı ile çok sayıda yerli ve yabancı yetkili katılmaktadır. Her yıl katılımcılarda değişiklik olmaktadır. Ancak törene, yetkililer dışında Türk ziyaretçi kabul edilmemektedir. Bu kararın ise medya aracılığıyla yapılan röportajlardan edindiğimiz bilgilere göre güvenlik tedbirleri nedeniyle "kendilerinin değil Türk makamının kararı" olduğu, hatta "Türk vatandaşlarının katılımını memnuniyetle karşılayacaklarını"¹⁵ ifade etmektedirler.

Anzak Tören Alanı'nda (Fotoğraf-7) düzenlenen ayinin sessizliği ve denizin spot ışıklarıyla aydınlatılmış atmosferinde katılımcıları; dünya tarihinde İskoçların milli çalgısı olarak tanınan, Birleşik Krallık'ta olduğu gibi Avustralya ve Yeni Zelanda'da da genellikle ordunun resmî törenlerde kullandığı ve savaşı sembolik olarak hatırlatan gayda¹⁶ (Fotoğraf-4) sesi karşılamaktadır. Bu esnada kısa bir süre için katılımcıların sağ ellerini kalplerinin üstüne koydukları gözlemlenmiştir.

Ayin öncesinde, alana kurulan dev ekranlardan o günlere -Çanakkale Muharebelerine-ait belgesel, film, fotoğraf, röportaj vb. gösterimler yapılarak katılımcıların savaşı daha derinden hissetmesi ve zihinlerinde somutlaştırması sağlanmaktadır. Aynı zamanda ekranda, kendi ülkelerinde yapılan anma, kutlama ve geçit törenleri görüntülerine de yer verilmektedir. Ayin öncesinde, müzik dinletisi gerçekleştirilmektedir.

Protokol ve katılımcılar (Fotoğraf-2) yerlerini aldıktan sonra Avustralya ve Yeni Zelanda Silahlı Kuvvetleri askerlerinden oluşan merasim kıtasının sabah 05.30'da tören alanına gelmesiyle ve bir asker tarafından anma çağrısının Didgeridoo¹⁷ (Fotoğraf-5) adı verilen mistik bir enstrümanla yapılmasıyla Şafak Ayini başlamaktadır. Hemen ardından Anzak yazısının bulunduğu kaideye katafalk¹⁸ konulmaktadır. Avustralya ve Yeni Zelanda temsilcileri her yıl yaptıkları protokol konuşmalarına benzer olarak Gelibolu'nun hem kendileri için hem de Türk halkı için tarihsel önemine, kimliklerinin doğuşuna değinmekte; hayatını kaybedenleri anmak, hatırlamak, düşünmek amacıyla toplandıklarını belirten konuş-

¹⁵ Anadolu Ajansı'nın 25.04.2019 tarihli haberinden alınmıştır.

¹⁶ TDK'ye göre gayda, kamyandan yapılmış çift düdükle ve tulumdan oluşan, tiz sesli, nefesli, İskoçların milli çalgısı olarak tanımlanmaktadır.

¹⁷ "Didgeridoo" adı verilen mistik çalgının ana vatanı Avustralya'dır. Aborjinler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Üfleli çalgılar grubuna girmektedir. En ilkel müzik aletleri arasında sayılmaktadır.

¹⁸ TDK'ye göre katafalk, önünden geçilerek kendisine saygı gösterilmek istenen ölünün tabutunun konulması için yapılmış yüksek yer olarak tanımlanmaktadır.

malarının ardından özellikle dostluğa ve barışa vurgu yaparak Türk halkına ve hükümetine teşekkürlerini sunmaktadırlar.

Çanakkale Muharebeleri, Türk ve Anzak¹⁹ askerlerini yıkıcı bir ortamda karşı karşıya getirmiş olsa da sonrasında ülkeler arasında oluşan saygı ve dostluk temelindeki kederli anılara rağmen halklarımız arasında pekişerek günümüze kadar devam etmiştir. Çanakkale Muharebeleri, Türk ve Anzak askerlerini savaşın karşı tarafları olarak bir araya getirmiş olsa da sonrasında, kederli anılara rağmen, ülkeler ve halklar arasında saygı ve dostluğun başladığı olaya dönüşerek günümüze ulaşmıştır. Bunun en büyük adımı da Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1934 yılında Avustralyalı ve Yeni Zelandalı annelere ithafen söylediği;

Bu memleketin toprakları üzerinde kanlarını döken kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlâtlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlâtlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlâtlarımız olmuşlardır.²⁰

sözleridir. Yabancı yetkiliklerin konuşmasının ardından bir Türk subayı tarafından bu sözler Türkçe ve İngilizce olarak okunmaktadır. Bu sözler şu anda Tarihi Alan'da bulunan Anzak Koyu Kitabesi²¹ (Fotoğraf-11) üzerinde yazmaktadır.

¹⁹ Türk ve Anzak dostluğunun gelişimi, Türklere karşı ön yargıların değişimi, millî kimlik bilincinin oluşumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Karaduman, 2011).

²⁰ Atatürk'ün bu sözleri, "1934 yılında, 18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi'nin yıldönümü nedeniyle düzenlenen törenlerde okunmak üzere hazırlayıp dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya verdiği metinde yer almaktadır. Atatürk bu mesajında "düşman" askerlerini "bu memleketin topraklarında kanlarını döken kahramanlar" diye tanımlarken, bir asker ve komutan olarak, Anzaklar hakkında beslediği takdir duygularını içtenlik ve olgunlukla dile getirmektedir. Anzak askerlerinin vatanlarından kilometrelerce uzakta, hiç tanımadığı topraklarda ve hiç bilmediği insanlarla, ayrıca neden ve hangi amaçla savaşıklarını dahi bilmeden kahramanca çarpışmalarını takdir eden Atatürk, "dost bir vatanın toprağındasınız, huzur ve sükûn içinde uyuyunuz, sizler, Mehmetçiklerle yan yana koyun koyunasınız" sözleriyle anmıştır. Yaklaşık 10 ay süren savaş sonrasında on binlerce şehidin yanı sıra geride evlat acısıyla dolu binlerce anne kalmıştır. Atatürk burada Anzak annelerine "Evlâtlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve rahat uyuyacaklardır. Onlar bu topraklarda canlarını verdikten sonra, artık bizim evlâtlarımız olmuşlardır." diye hitap ederek evlatlarınızı bizimkilerle eş tutuyor ve onların mezarlarına da aynı sevgi ve saygıyla sahip çıkıyoruz mesajını vermek istemiştir. Atatürk'ün bu sözlerinin yanı sıra aynı tarihlerde Melbourne'de yayınlanan "Star" gazetesinin talebi üzerine Avustralyalılara gönderdiği bir mesajı daha bulunmaktadır. Söz konusu haber, bir gün sonra Sidney'de kain "The Sydney Morning Herald" gazetesinde de yayınlanmıştır". Bk. (URL-24).

²¹ 25 Nisan günü, Anzak birliklerinin çıkarma yaptıkları Anzak Koyu'nun bitiminde, Arıburnu Mezarlığı'nın hemen yanındaki kitabedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün o zaman göstermiş olduğu barış, uzlaşma, bağışlama ve dostluk felsefesi iki ülke arasında bugünlere uzanan bir bağın oluşmasına da vesile olmuştur.

Avustralya, Yeni Zelanda ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına çelenk²² sunulmasının ardından programın devamında askeri tören kıtası eşliğinde anma çağrısı ve savaşta hayatını kaybedenler için saygı duruşu yapılmakta, Türkiye, Yeni Zelanda ve Avustralya milli marşları sırayla okunmakta ve ülke bayrakları göndere çekilmektedir.

Eski çağlardan beri din toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle de savaş ve doğal felaketler gibi büyük olaylarla karşılaşan toplumlar manevi yönden destek bulmak amacıyla inançlarına yani dini öğelere sarılırlar. Tanrı'nın varlığı her zaman insanoğlu için bir kurtuluş olmuştur. Kutsal, insan zihnini yönlendirerek ruhunun derinliklerine şekil vermektedir. Özellikle de insan ruhunda derin acılar bırakan savaşları ve savaşlarda hayatını kaybedenleri anmak için hangi inançta olunursa olsun toplumların bir parçasıdır. Bu nedenle de Şafak Ayini ritüeli içinde dini ritüellere de yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu ritüel; din görevlilerinin²³ yönetiminde icra edilmekte olup anma duası edilmekte; İncil'den bölümler okunmakta, ilahiler söylenmekte ve son dua yapılmaktadır. Burada özellikle kendine özgü ezgilerle harmanlanmış ilahilerin söylendiği bölüm etkileyicidir. Çünkü ayin, sabahın erken saatleri olan şafak vaktinde yapılmaktadır. O saatlerde gökyüzünün rengindeki loşluk ve denizden esen hafif serin rüzgârın insan ruhunda psikolojik olarak bir etki yarattığı düşünülebilir. Belki de böyle bir atmosfer içinde ilahilerin kendine özgü ezgilerini dinlemek; geçmişten gelen ruhları, şafak vaktinde ayindeki insanlarla buluşturup yanlarında hissetme etkisi yaratmaktadır. Çünkü her birinin dini ritüel icra edilirken kendilerini ayine teslim ettikleri, büyülenmiş gibi hissettikleri ve etkilendikleri gözlemlenmiştir.

Ayin devamında ise Çanakkale Muharebelerinde çatışmanın son bulduğunu haber veren "Last Post (Son Posta)"²⁴ adlı askeri bando melodisi çalınmaktadır. Özellikle bu melodinin, savaş anında çatışmanın bittiğini haber veren melodi olması son derece önemlidir. Çünkü askeri bando tarafından çalınan bu melodiyi; savaş esnasında duyan askerilerin nasıl bir duygu durumu içine girdiğini, neler hissettiğini anlamak için ayinde kullanılması ritüel açısından sembolik bir ifade şekli olup geçmişteki duyguları geleceğe taşımaktadır. Güçlü bir ritimle üflemlerle bir çalgı olan trompet (Fotoğraf-1) ile icra edilmektedir.

²² Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına beyaz ve kırmızı karanfillerden oluşan bir çelenk, Avustralya ve Yeni Zelandalılarının ise sarı ve beyaz çiçeklerden oluşan bir çelenk koyduğu gözlemlenmiştir.

²³ Şafak Ayini, 25.04.2008 tarihinde Avustralya Hava Kuvvetleri din görevlileri başkanı Murray D. Earl tarafından yönetilmiştir.

²⁴ *Last Post* adlı melodi için bk. (URL-26).

Anzak askerlerine Laurence Binyon'un 1914 tarihinde Batı Cephesi'nde ölenlerin anısına yazdığı "For the Fallen"²⁵ (Düşenlere, Düşmüşler İçin) adlı şiirinden alıntılanan "Geride kalan bizler yaşlanırken, onlar yaşlanmayacak: / Zaman onları yormayacak, yıllar onları suçlamayacak. / Güneşin her batışında ve yeniden doğuşunda / Onları hatırlayacağız." (URL-19) sözlerinin yer aldığı anma kasidesi de okunmaktadır. Şiirin tamamının çevirisi şu şekildedir:

DÜŞMÜŞLER İÇİN²⁶

Şükran günü ile çocukları için bir anne,
İngiltere denizin öbür ucundaki ölüsünün yasını tutuyor.
Etinin etiydi onlar, ruhunun ruhu,
Özgürlüğün davasına düştüm.

Davul heyecanı ciddi; Ölüm ağustos ve kraliyet
Ölümsüz alanlara keder söylüyor,
Issızlığın ortasında müzik var
Ve gözyaşlarımızda parlayan bir ihtişam.

Savaşa şarkılarla gittiler, gençtiler
Düz uzuv, göze sadık, sabit ve ışıltılı.
Sayılmamış olasılıklara karşı sonuna kadar sadıktılar;
Düşmana yüzleri ile düştüler.

Yaşlanmaya bırakılan bizler yaşlanmayacaklar:
Yaş onları yormaz, yıllar mahkum etmez.
Güneşin batışında ve sabah
Onları hatırlayacağız.

Gülen yoldaşlarıyla bir daha karışmazlar;
Artık tanıdık ev masalarına oturmuyorlar;
Gündüz emeğimizde pek bir şeyleri yok;
İngiltere'nin köpüklerinin ötesinde uyuyorlar.

Ama arzularımızın ve umutlarımızın derin olduğu yerde,
Gözden gizlenmiş bir su kaynağı gibi hissettim,
Kendi topraklarının en derin kalbine kadar bilinirler
Yıldızlar gecenin bilindiği gibi.

Toz olduğumuzda parlayacak yıldızlar gibi

²⁵ *For the Fallen* adlı şiiri dinlemek için bk. (URL-27).

²⁶ Şiirin orijinal hali üzerinden Türkçe çevirisi için bk. (URL-17).

Göksel düzlükte yürüyüşler yaparak;
Karanlığımızın zamanında yıldızlı yıldızlar gibi,
Sonunda, sonuna kadar kalırlar.

Yıllara göre derlediğimiz ve karşılaştırma yaptığımızda içeriğinde küçük değişiklikler bulunan ayinde; deniz kabuğu borusu eşliğinde yerel dildeki folklorik şarkılara (Fotoğraf-6), askerlerin ailelerine yazdıkları mektupların okunmasına ve Haka dansı yapılması gibi eklemelere de yer verilmektedir.

Yeni Zelanda yerlilerine -Māori kabilesine- ait olduğu düşünülen Haka (Waka)²⁷, bir savaş dansı olarak bilinmektedir. Ancak bu bir dans değil bir savaş ritüelidir. Haka dansı, Māori kabilesi savaşçılarının savaşa girmeden önce düşmanı korkutmak için yaptığı dans olarak bilinir. Savaşçıların bir güç gösterisi seremonisidir. Ritüel esnasında çıkardıkları sesler, elleri ve kollarıyla yaptıkları oldukça sert olan hareketler, mimik ve jestlerini kullanmaları, gözlerini büyüterek beyazını ön plana çıkarmaları seyirciler için tehditkâr, korkutucu bir görünüm sergilemektedir. Dansçıların yüzlerinde ve vücutlarında dövmeler bulunmaktadır. Silahsız olarak icra edilen bu ritüel, özellikle ilk defa izleyenler üzerinde gerginlik yaratmakta, korkutucu bulunmakta ve figürler anlamsız bir etki bırakmaktadır. Çünkü sergilenen sert figürlerin ve sözlerin amacı anlaşılammamaktadır. Ancak ritüelle ilgili araştırma yapıldığında düşmana karşı ilkel bir güç gösterisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu savaş dansı, Türkler tarafından da ilgi çekici bulunmakta; özellikle ayinde icra edilip edilmeyeceği merak konusu olmaktadır. Günümüzde bu ritüelin işlevi daha da genişlemiş ve dünya çapında bir motivasyon kaynağı haline gelerek sporcular arasında da kullanılmaya başlanmıştır. Haka dansında kullanılan sözlerin Türkçe çevirisi şu şekildedir:

Ölüm bu, ölüm bu!
Yaşam bu, yaşam bu!
İşte bu kıllı adam ile
Güneş yeniden doğdu!
Yan yana durun, yan yana!
Zirveye çıkacağız, zirveye.
Güneşin doğduğu yere! (URL-31).

Uzun yıllardır Gelibolu'da yapılan Şafak Ayini törenleri incelendiğinde adını sıklıkla duyduğumuz Haka dansının, Şafak Ayininde icra edildiğine dair sadece 2004 yılındaki kayıtlarda rastlanılmaktadır. 2017 yılında katıldığım ayinin program akışında bu dans icra edilmemiştir. Savaş ritüeli olmasından dolayı ayinde bu seremoninin kaldırılmış olduğu düşünülebilir.

²⁷ Haka dansı için bk. (URL-32).

Şafak Ayini sonrasında ise ziyaretçiler arazi koşullarına uygun giyinerek ve sırt çantalarını takarak Anzak askerlerinin çıkarma yaptığı ve savaşın gerçekleştiği muharebe alanlarında uzun yürüyüşler yapmaktadırlar. Bu yürüyüşler sayesinde o günleri ve atalarının yaşadıklarını kendi zihinlerinde canlandırmaya çalıştıkları ve mezarları başında duygu dolu anlar yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu sayede sembolik olarak tarihe de tanıklık etmektedirler. Mezarlıkları ziyaret ettiklerinde ise bazıları kendilerini daha da yakın hissetmek ya da ölen kişinin kendini bu topraklarda yalnız hissetmemesini sağlamak amacıyla mezarların üzerine bazen aile fotoğraflarını bazen de ölen askerlerin fotoğrafını (Fotoğraf-8) bırakmaktadırlar. Yine mezarların üzerine bıraktıkları haç veya artı işaretleriyle de inançlarını muhafaza etmektedirler. Bu yürüyüş, onlara Avustralyalı ve Yeni Zelandalı olmanın ne demek olduğunu göstermek, geçmişten ders almalarını sağlamak, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmak ve ülkelerine döndüklerinde gençlere aktarmalarını sağlamak amacıyla önemli bir etkinliktir.

Sonuç

1915 Çanakkale Muharebeleri sonrasında Avustralya, Yeni Zelanda ve Türkiye arasında ortak bir farkındalık oluşarak düşmanlık yerine barış içinde yaşamak duygusu yerleşmiştir. Şafak Ayini kültürler arasında bir köprü vazifesi görmüş ve kültürel değerleri, geçmişten kalan mirasın önemini Tarihi Alan'da yapılan törenle ifade etmiştir. Bu anma ayininin her yıl düzenli olarak aynı tarihte ve saatte yapılması, içeriğinin benzer şekilde tekrar etmesi, birbirini tanımayan insanların savaşta ölenler için bir arada olması ve törenin yapıldığı mekân gibi birçok faktör çalışma açısından önemlidir. Özellikle Avustralya ve Yeni Zelandalıların anma mekânı olarak kullandıkları Anzak tören alanının kültürel açıdan bakıldığında simgesel ve anlamsal bir yere dönüşmüş olduğu söylenebilir. Tarihi Alan'da, bu ve buna benzer "kamusal alanda simgesel yer" olarak adlandırılacak birçok mekân bulunmaktadır. Bu alanlarda birçok resmi, özel ve dini ritüeller yapılmaktadır. Bunları yerli ve yabancıların düzenlediği törenler olarak ikiye ayırabiliriz.

Daha sonraki çalışmalarda ayrıntılı olarak değineceğimiz bu etkinlikler; Çanakkale Muharebelerinde gösterilen fedakârlık, cesaret ve kahramanlığı anmak; aynı zamanda kazanılan büyük zaferi kutlamak amacıyla Türkler tarafından 18 Mart Deniz Zaferi ve Şehitleri Anma Günü, 24-25 Nisan Çanakkale Kara Muharebelerinin yıl dönümü, 25 Nisan 57. Alay Vefa Yürüyüşü, 9 Ocak İtilaf Devletlerinin Gelibolu'dan tahliyesi, 4 Mart Bigalı Mehmet Çavuş'u Anma Günü, 10 Ağustos Anafartalar Zaferi, 3 Kasım İlk Şehitleri Anma Günü ve 1 Aralık Seyid Onbaş'ı Anma Günü gibi birçok resmi tören düzenlenmektedir. Bunun yanında halkın katılımıyla gerçekleştirilen 12- 14 Ekim 4. Gelibolu Maratonu, 10 Haziran 2. Gelibolu Triatlonu ve 23-24-25 Mart Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Çanakkale Bisiklet Turu gibi etkinlikler de düzenlenmektedir. Ancak

burada asıl üzerinde durmamız gereken konu muharebe alanlarında ve anıtlarda farklı milletler tarafından gerçekleştirilen törenler ve etkinliklerdir. 25 Nisan tarihinde Anzak Günü vesilesiyle düzenlenen Şafak Ayini dışında Avustralyalı ve Yeni Zelandalılar tarafından iki farklı nokta olan Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı ile Conkbayırı'nda bulunan Yeni Zelanda Ulusal Anıtı ve Mezarlığı'nda tören düzenlenmektedir. İngilizler ve Fransızlar ise Seddülbahir Fransız Anıtı ve Mezarlığı ile Cape Helles Anıtı ve Mezarlığı'nda Çanakkale Muharebelerinde hayatını kaybeden insanları için tören düzenlemektedir. Aynı şekilde Osmanlı devletinin dünyanın üç kıtasındaki farklı coğrafyalarda yer alan 34 ülkede şehitliği bulunmaktadır. Kendi topraklarımızda yapılan törenlerin benzerlerinin farklı coğrafyalardaki şehitliklerde de düzenlenmesi; kültürel hayatta geçmişten ders almak, geçmişi hatırlamak, hatırlatmak, birlik ve beraberliği sağlam temellere oturtmak, yakınlaşmak, değerleri korumak açısından son derece önemlidir. Çünkü bütün bu anma etkinlikleri milli unsurlarla örülmüş ortak bir ruh oluşturur.

Şafak Ayininde, yıllara göre yapılan programlar incelendiğinde çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Etkinliğin başladığı ilk günden itibaren program akışının büyük değişikliklere uğramadığı gözlemlenmiştir. Resmi bir töreni andırırsa da dini ritüellerde bulunan dua kısımları da yer almaktadır. Ayin boyunca Çanakkale Muharebelerinde hayatını kaybeden askerlerin ardından kendi inançları doğrultusunda dua ederek onlara minnet ve şükranlarını sunmaktadırlar. Çünkü kültürün doğasında dini inançlar gibi manevi ihtiyaçlar da vardır. Bu nedenle ayin hem seküler hem de dini bir yapı çizmektedir. Savaşın ortaya koyduğu ölümü açıklamanın ve bireylerin psikolojik gereksinimlerini karşılamanın önemli bir yolu da dini ritüellerdir. Buradaki dini ritüel, bireysel değildir. Bu ayin onlar için büyümlü bir atmosfer içinde her iki tarafın askerlerini de anmanın yanında; günümüzde barış içinde bir arada yaşadıklarını göstermenin de sembolik bir ifadesidir. Ayinde daha çok atalarını onurlandırma, fedakârlıklarını hatırlatma, tarihten ders alma gibi temalar ağırlıklı olup daha ruhani bir atmosfer içinde gerçekleştirilmektedir. Ayin boyunca yapılan konuşmalarda savaş günlerine yönelik düşmanlık gibi ifadelerin yer almadığı; daha çok minnet, şükran, dostluk, fedakârlık, cesaret, görev bilinci gibi ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda ayinde, Gelibolu Yarımadası'nda hayatını kaybeden bütün askerlerin anısını yaşatmakta ve vurgu yapmaktadırlar. Genel olarak sade bir ayin olmasına rağmen katılımcılar için çok büyük anlam ifade ettiği gözlemlenmiştir.

Şafak Ayini ritüelinde; ritüel amaçlı kullanıldıklarını düşündüğümüz gelincik objesi, mezarlar üzerine bırakılan fotoğraf, haç veya artı işaretleri gibi maddi kültür öğeleri olan ritüelistik objelere, totem özelliği gösteren nesnelere rastlanmıştır. Hem ritüel davranışlarına hem de ritüel boyunca kullanılan objelere baktığımızda birbirleriyle örtüşüklerini ve aynı amaca hizmet ettiklerini görmekteyiz. Çünkü kullanılan her obje savaşın izlerini taşımakta ve hatırlatıcı bir rol üst-

lenmektedir. Ritüelistik objelerle zihinde yaratılan etkinin bütün katılımcılar üzerinde benzer izler bıraktığı gözlemlenmiştir.

Aynı zamanda içinde barındırdığı sembollerle, anıtsal mekanlarla vd. unsurlarla bu ayin icat edilmiş bir ritüel kimliğindedir. Çünkü sembolik özellikler etrafında şekillenerek belli kurallar oluşturulmuş, düzenli olarak tekrar edilmesi sağlanmış ve kültürlerinin önemli bir parçası olarak devlet eliyle ulusaldan uluslararası boyuta taşınmış savaş sonrası icat edilen bir ritüel olmuştur. Kutsallıkla iç içe geçmiş, tarihten beslenerek milliyetçi bir ritüel kimliği kazanmış, geçmişle sıkı bir bağ kurarak süreklilik oluşturmuş ve kurumsallaşmıştır. Özellikle son yıllarda – pandemi öncesinde- Şafak Ayinine olan ilginin daha da arttığı ve Gelibolu Yarımadası'nda düzenlenen ayine önceki yıllara göre daha fazla ziyaretçinin geldiği gözlemlenmiştir.

Şafak Ayini gibi törenlerin amacına uygun olması her şeyden önemlidir. Çünkü bu topraklarda yaşanan savaş, evrensel bir boyut kazanmıştır. Toplumsal, askeri ve siyasi birçok işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle de bütün törenlere halkın katılımının sağlanması, kültürel açıdan çok yönlü planlanması gibi unsurlar gelecek nesillere aktarımını daha iyi sağlayacaktır. Halk uzaklaşırsa tarih de uzaklaşır; etkisini, kutsallığını zamanla kaybeder ve değersizleştirir. Bunun sonucu olarak gelecek nesillere aktarım işlevini yitirir.

Kültürel hafızada çeşitli izler bırakan ve katılımcılar üzerinde kimlik oluşturma, güçlendirme, milli farkındalık yaratma gibi toplumsal aidiyetin oluşturulduğu bu tarz anma günlerinin resmîyetten uzaklaştırılarak daha samimi bir ortamda icra edilmesinin toplum üzerinde daha etkili olabileceği konusu makamlarca değerlendirilmelidir. Aynı zamanda dünya genelinde savaş ve barış konusunda farkındalık yaratmak amacıyla halkın katılımının ağırlıklı olduğu ortak etkinlikler de düzenlenebilir. Bu kapsamda ritüellerin etkileri göz önünde bulundurularak birleştirici gücü aracılığıyla ulusal ve uluslararası boyutta toplumsal değerler, ilişkiler daha da güçlendirilebilir.

Sonuç olarak “Anzak Günü ve Şafak Ayini”nde sembolik bir dil kullandıklarını düşündüğümüz Avustralya ve Yeni Zelandalılar ortak amaçlarını ortak hafızalarının ürünü olan ve toplumların düzenine, yapısına göre değişiklik gösterebilen bu ritüeller sayesinde somutlaştırmışlar ve günümüze aktarabilmişlerdir. Bu nedenle geçmişte yaşanan ve toplum hafızasında değerli olan bütün unsurları sahiplenmeli, ortak bir ruh oluşturmak için geleceğe taşınmalıyız.

Kaynakça

Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 345-439.

- Albayrak, Muzaffer ve Engin, Vahdettin (2016). *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş: Çanakkale 1915*. Çanakkale: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları.
- Anthony Smith (1999). *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- Birtane, Yasemin (2021). *Gelibolu Yarımadası'nda Çanakkale Savaşları'nı Anlatan Alan Kılavuzlarının Performansları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- ÇATAB (2016). *Tarihi Alan Rehberi Yabancı Mezarlıklar ve Anıtlar*. Çanakkale: Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları.
- Ferrall, Charles & Ricketts, Harry (2014). *How We Remember: New Zealanders and the First World War*. Wellington: Victoria University Press.
- Gürler, Erbaş Ebru vd. (2016). "Hafızanın Arayüzü Olarak Anma ve Anma Mekânları: Gelibolu Yarımadası Örneği". *Mimarist*, 56: 73-79.
- Hobsbawm, Eric (2006). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*. Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger. Çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karaduman, Alev (2011). "Recognising the Other: Identities in Conflict at Gallipoli". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15: 139-147.
- Lavenda, Robert H. ve Schultz, Emily A. (2019). *Kùltürel Antropoloji, Temel Kavramlar*. Çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı. Ankara: Doęu Batı Yayınları.
- Robertson, John (1990). *The Tragedy and Glory of Gallipoli: Anzac and Empire*. London: Leo Cooper.
- Sezen, Niyazi ve Sezgin, İsmail (2008). *Çanakkale Cephesinden ANZAC Günlükleri*. İstanbul: Çatı Yayıncılık.
- Sheridan, Dominic P. G. (2019). "Anzac Day Importance". *The Australian Great War Poetry Journal*, 2: 5.
- Suda, Emine Zeynep (2017). "Social Memory and Memory Places in the Eastern and Western Fronts of the Great War Gallipoli and Alsace Lorraine". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakùltesi Dergisi*, 56: 29-58.
- Suda, Emine Zeynep (2018). "Bir Hafıza Mekâmı Olarak Çanakkale Savaşları". *Birinci Dünya Savaşı Odağında Tarih Boyunca Savaş*. Ed. Metin Ünver ve Mustafa Tanrıverdi. İstanbul: Hiper Yayın, 89: 107.

İnternet Kaynakları

URL-1:“Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi/1127251> (Erişim: 01/04/2021)

URL-2:“Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi/1127251> (Erişim: 01/04/2021)

URL-3: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi/1462098> (Erişim: 01/04/2021)

URL-4:“Anzak Koyunda Şafak Ayini” <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/anzak-koyunda-safak-ayini/164620>(Erişim: 01/04/2021)

URL-5:“Anzak Koyunda Şafak Ayini” <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/anzak-koyunda-safak-ayini/371647>(Erişim: 01/04/2021)

URL-6: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi-/146> (Erişim: 01/04/2021)

URL-7: “Anzaklar'ın torunları Şafak Ayini'nde buluştu”

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201504251015180850/> (Erişim: 01/04/2021)

URL-8: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://basin.ktb.gov.tr/TR-235343/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayiniyapildi.html> (Erişim: 01/04/2021)

URL-9: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2017/04/25/anzak-koyunda-safak-ayini-yapildi> (Erişim: 01/04/2021)

URL-10: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi/804407> (Erişim: 01/04/2021)

URL-11: “Anzak Koyunda Geleneksel Şafak Ayini Yapıldı”

<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/anzak-koyunda-geleneksel-safak-ayini-yapildi-/146> (Erişim: 01/04/2021)

URL-12:“Anzac Day history”, Australian Govenment, 2019,

<https://www.dva.gov.au/commemorations-memorials-and-war-graves/commemorations-and-anniversaries/anzac-day-history>(Erişim: 04/04/2021)

URL-13:“Anzak Gününün Önemi ve Ruhunu Anlamayan Ülkeler”

<https://avim.org.tr/tr/Analiz/anzak-gununun-onemini-ve-ruhunu-anlamayan-ulkeler> (Erişim: 05/04/2021)

URL-14: “Britanyalılar Neden Gelincik Rozeti Takıyor”

<https://blogs.fcdo.gov.uk/tr/richardmoore/2015/11/11/britanyalilar-neden-gelincik-rozeti-takiyor/>

URL-15: “Anzak Gününde Türklere Konulan Yasağa Avustralyadan Destek”

www.dw.com/tr/anzak-gününde-türklere-konulan-yasağa-avustralyadan-destek/a-48460241

URL-16: “Avustralyalılar Anzak Günü'nde Atalarını Evlerinde Andı”

www.ulusalkanal.com.tr

URL-17: “In Flanders Fields” <https://www.poetryfoundation.org/poems/47380/in-flanders-fields>

URL-18: “John McCrae” https://en.wikipedia.org/wiki/John_McCrae

URL-19: “Anzak Günü Avustralya ve Yeni Zelandalılar İçin Ne Anlama Geliyor”

<https://www.indytrk.com/node/24951/dünya/anzak-günü-avustralya-ve-yeni-zelandalılar-için-ne-anlama-geliyor>

URL-20: “Australia New Zealand What When Date War Gallipoli”

www.independent.co.uk/life-style/anzac-day-2020-australia-new-zealand-what-when-date-war-gallipoli-a8883541.html

URL-21: “Gallipoli, 1915”

<https://www.facebook.com/Gallipoli-1915>

[180766336685/photospcb.10159288824246686/10159288823131686](https://www.facebook.com/180766336685/photospcb.10159288824246686/10159288823131686)

URL-22: “Binlerce Anzak Şafak Ayininde Buluştu”

<https://onedio.com/haber/binlerce-anzak-safak-ayini-nde-bulustu-707319>

URL-23: “Çanakkale Savaşlarının 93 Yıl Dönümü” www.aa.com.tr/tr/arsiv/canakkale-savaslarinin-93-yil-donumu/428250

URL-24: “Atatürk’ün Anzak Annelerine Hitabı”

<http://melburn.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/218747>

URL-25: “In Flanders Fields”

<https://www.poetryfoundation.org/search?query=In+Flanders+Fields>

URL-26: “The Last Post” <https://www.youtube.com/watch?v=SkChQvq5PP0>

URL-27: “Karliene - For The Fallen”

<https://www.youtube.com/watch?v=MjSFbto28qM>

URL-28: “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” <https://sozluk.gov.tr/>

URL-29: “The Importance of Anzac Day”

https://www.academia.edu/41133275/The_Importance_of_Anzac_Day

URL-30: “Yayınlarımız” <https://catab.ktb.gov.tr/TR-156716/yayinlarimiz.html>

URL-31: “Haka Dansı” https://tr.wikipedia.org/wiki/Haka_dansı

URL-32: “Haka Dansı” https://www.youtube.com/watch?v=_NsJ7gR7bcQ
Arşiv Kaynakları

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Fotoğraf Arşivi

Ekler

Fotoğraf-1: Anzak Tören Alanı'nda trompetle “Last Post” adlı melodiyi çalan asker (URL-22).

Fotoğraf-2: Şafak ayinine katılan protokol üyeleri (URL-8).

Fotoğraf-3: Şafak Ayini'ni izleyen Avustralyalı ve Yeni Zelandalı Ziyaretçiler

Fotoğraf-4: Gayda adı verilen müzik aleti (URL-15).

Fotoğraf-5: Didgeridoo adı verilen müzik aleti (URL-16).

Fotoğraf-6: Folklorik şarkılar söyleyen askerler (URL 16).

Fotoğraf-7: Anzak Tören Alanı

Fotoğraf-8: Mezar taşına bırakılmış fotoğraf ve gelincik rozeti (URL-22).

Fotoğraf-9: Lone Pine Mezarlığı ve Anıtı'nda gelincik rozetleri (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Arşivi)

Fotoğraf-10: Anzak Koyu (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Arşivi)

Fotoğraf-11: Anzak Koyu Kitabesi (Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Arşivi)

Fotoğraf-12: 25 Nisan 1915 tarihindeki çıkarma sırasında ANZAK askerleri botlarda (URL-21).

Fotoğraf-13: 25 Nisan'da sahile çok erken çıkarma yapan askerler (URL-21).

Fotoğraf-14: 25 Nisan'daki öncü çıkarmadan bir saat sonra 2. Tugay'ın Anzak Koyu'na çıkışı (URL-21).

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırılması ve yazımı esnasında destek veya fikirlerine başvurulmuş herhangi bir kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu makalenin yazarının iletilmesini gerekli gördüğü herhangi bir notu bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu makalenin tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgments: There is no person whose support or ideas are consulted during the research and writing of the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.

Author's Note: There is no note that the author of this article deems necessary.

Author Contributions: All sections of this article have been prepared by a single author.